

ЛЕГІТИМНІСТЬ ВЛАДИ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Актуальність теми. Проблема легітимності влади складає одне з найбільш актуальних та важливих завдань сучасної політичної теорії. Говорячи про стабільність політичних систем, сталість політичного розвитку, гармонізацію відносин між державою і суспільством, ми обов'язково включаємо їх до переліку критеріїв поняття легітимності влади, оскільки лише вона здатна виступити надійним фундаментом, на якому ефективно розвиватимуться владні відносини, як на мікрополітичному, так і на макрополітичному рівні. Якщо звузити поле нашого науково-теоретичного дослідження і сконцентрувати увагу на вивченні виключно політичних систем демократичного типу, то тоді як один з перших політичних імперативів їхнього існування ми визнаватимемо легітимність влади. Таким чином, актуальність дослідження проблеми легітимності безпосередньо пов'язана з тим, що саме завдяки їй ми маємо змогу аналізувати політичні інститути та політичні процеси, які відбуваються в будь-яких політичних системах. **Метою** роботи є вивчення змісту поняття легітимності влади на основі критичного аналізу існуючих в сучасній політичній теорії підходів та розкриття зв'язку легітимності публічної влади з політичною стабільністю суспільства. **Завданнями** виступають: аналіз теоретико-методологічних основ дослідження легітимності влади; характеристика підвалини класичної теорії легітимності М. Вебера; обґрунтування ролі громадянського суспільства як основного суб'єкта легітимації влади. **Об'єкт дослідження:** легітимність влади як фактор політичної стабільності суспільства, а також процеси її легітимації та делегітимації. **Предметом дослідження:** специфічні властивості легітимації влади в умовах політичної модернізації в контексті забезпечення політичної стабільності в суспільстві.

Легітимність – одне з найважливіших і водночас найбільш складних правових понять, яке розкриває сутність державної влади. Поряд з тим, що цей термін широко застосовують у лексиконі вітчизняних юристів, політологів, державних діячів, існують значні труднощі в розумінні того, що власне потрібно вкладати в зміст цього поняття. Цю проблему висвітлює не одне наукове дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, в котрих на основі різних теоретико-методологічних підходів, розкрито політологічний, психологічний, соціологічний і значно рідше правовий зміст цього поняття. Легітимність влади ґрунтується на демократичних засадах і виражає довіру до її інститутів та здатність влади правомірно реалізувати свої рішення. Згідно з М. Вебером у процесі свого розвитку склалися три типи влади, а саме: харизматична, традиційна та легітимна [5], хоча такі типи легітимації влади не існують у чистому вигляді, а залежно від особливостей певного суспільства спостерігається поєднання їх елементів. Тому природа влади зумовлена її легітимністю, правонаступністю та загальною цінністю влади і права в суспільстві [2, с. 301]. До питання легітимності публічної влади можна підходити принаймні з таких критеріїв: а) співвідношення континуїтету і дисконтинуїтету; б) взаємного визнання прав і обов'язків та соціального дискурсу щодо засобів їх забезпечення; в) способів виявлення і забезпечення балансу інтересів у соціальних патернах; г) забезпечення балансу у механізмі розподілу владних повноважень по горизонталі і вертикалі; г) конституційних засобів впровадження компетентних владних рішень. Політичні процеси, що протікають у багатьох країнах, дають нам привід говорити проте, що криза легітимності влади і сучасного політичного порядку стає однією з найбільш актуальних проблем практичної теоретичної політології. Інтерес до теми продиктований сучасним політичним процесом у багатьох країнах світу, де різні економічні і політичні чинники все інтенсивніше підривають легітимність наявних політичних порядків. Найчастіше така криза спостерігається в країнах, що належать до багатоскладових суспільств та вирізняються глибокими розколами і конфліктами між сегментами, які отримали назву «розділених суспільств». У цілому криза розуміється по-різному. Великий енциклопедичний словник дає три основні розуміння кризи: 1) різкий, крутий перелом у чому-небудь, тяжкий перехідний стан (наприклад, духовна криза); 2) гостре утруднення в чому-небудь, тяжкий стан; 3) У медичному розумінні – перелом у протіканні хвороби [1, с. 654]. Криза легітимності – це істотне зниження рівня підтримки і прагнення підкорятися владі. Криза може виявлятися в масовій незадоволеності або у відході людей від участі в політиці, що заважає повноцінному функціонуванню інституційного порядку. Іншими словами, легітимуюча модель втрачає властивості пояснювати інституційний порядок. Часто криза легітимності супроводжується формуванням нової легітимуючої моделі, яка пропонує своє пояснення необхідності інституційних змін або зміни лідера.

У реальному суспільно-політичному житті знайти приклади абсолютної легітимності політичної влади неможливо. Легітимність – це завжди компроміс між бажаннями та можливостями держави і суспільства. Пошук цього компромісу лежить в основі процесу легітимації. Кожна зі сторін має йти на поступки заради власних же перспектив. Влада та суспільство змушені весь час маневрувати у просторі легітимності, відшукуючи найбільш вдалу, з їх точки зору, комбінацію розподілу прав, обов'язків, відповідальності, свободи. Легітимація реалізується у формі народовладдя, тобто за участі народу в здійсненні влади. Лише на основі процедури народовладдя державна влада набуває своєї реальної легітимності. Такий тип легітимності Ж.-Л. Шабо називає «демократичною легітимністю». Така легітимність є результатом дотримання формальної процедури і суттєвим доповненням онтологічної легітимності. Відповідно до такого розуміння легітимності народ є реальним носієм влади і лише він наділений правом обирати форму (безпосередню чи представницьку) здійснення народовладдя, визначати принципи функціонування державної влади, забезпечувати контроль за її діяльністю і врешті-решт змінювати владу, яка втратила свою легітимність. Отже, легітимність є наслідком легітимації, або, інакше кажучи, процесу трансформації волі народу в нову якість - суверенну волю держави, яка реалізується через справедливі, законні та доцільні рішення чинної влади. Для того щоб народовладдя стало реальним джерелом легітимності, мають бути забезпечені щонайменше три умови. Зокрема необхідно: по-перше, залучати якомога більше громадян до всіх стадій демократичного процесу, починаючи від формування органів державної влади і аж до контролю за їх діяльністю; по-друге, забезпечити рівновагу між правами людини та народним суверенітетом, по-третє, гарантувати громадянам право опротестувати нелегітимні закони та рішення чинної влади. Державна влада є настільки легітимною, наскільки повно вона відображає волю всього народу і захищає його інтереси. Ця теза набуває свого практичного втілення лише за умови активної громадянської позиції і безпосередньої участі в правовому та політичному житті держави якомога більшої кількості громадян. У зв'язку з цим можна простежити певну закономірність - чим вища активність громадян у політичному процесі, тим більша ймовірність того, що інтереси народу будуть повніше представлені в законах та рішеннях державної влади, а відтак і ймовірність легітимації суттєво зростає. Остання завжди пов'язана з інтересами різних верств суспільства. Але державна влада не може виражати інтереси абсолютно всіх, оскільки інтереси та потреби різних соціальних груп з огляду на обмеженість ресурсів та інших обставин можуть бути задоволені лише частково, повністю задоволені можуть бути потреби лише окремих груп. Легітимація державної влади в суспільстві не може мати всеохоплюючий, універсальний характер. Те, що є легітимним для одних, може вважатися нелегітимним для інших. Саме тому легітимність влади зв'язана не з підтримкою всього народу (це буває в дуже рідких випадках), а з визнанням її більшістю народу, з урахуванням вимог та захистом прав меншості [2]. Однак арифметична більшість не завжди може служити основою справжньої легітимності влади. Так, більшість німців у період нацистського режиму підтримала політику експансіонізму та, «очищення раси», що пізніше призвело до негативних наслідків для всього німецького народу. Відповідно не всяка оцінка більшої робить державну владу справді легітимною. Частими є випадки, коли воля більшої породжує квазілегітимацію. Поява цього суспільного феномену стає можливою, коли в ситуації насильства та обману, маніпуляції свідомістю громадян, переслідування опозиції та вільних ЗМІ, інших порушень, значна частина, а то й більшість населення несвідомо підтримує державну владу, яка задовольняє його деякі поточні інтереси на шкоду фундаментальним вимогам. Квазілегітимація або «несправжня легітимація» державної влади буде створюватися завжди, коли остання формується всупереч реальному, дійсному волевиявленню більшості народу. Тому, як слушно зазначає В. Чіркін, вирішальним критерієм легітимації є її відповідність загальнолюдським цінностям, сформованим на основі принципу справедливості [4]. Легітимація державної влади оцінюється не за словами вищих посадових осіб держави (хоча і це має значення), не за текстами прийнятих нею програм (хоча і це важливо), а за практичною діяльністю, за способами вирішення нею першочергових питань життя суспільства та кожної окремої людини. Народ завжди відчуває різницю між діями влади, які спрямовані на задоволення меркантильних інтересів окремих представників влади чи політичних кланів, і кожного окремого громадянина та суспільства в цілому. Розходження інтересів політичної еліти та більшості народу завжди містить у собі загрозу делегітимації влади. Воно суттєво знижує рівень довіри до вищих органів державної влади. Легітимність не є сталою властивістю державної влади і тому вимагає постійного підтвердження. Ще напочатку XIX ст. один з основоположників ліберально-правової теорії Ф. Гізо висловив таку думку: «Жодна влада над людьми не звільнена від обов'язку доводити свою легітимність... тією мірою, якою законна влада має

право на свободу людини, свобода має право вимагати від влади доказів її легітимності». Влада є легітимною доти, доки її визнають такою ті, ким вона управляє. Легітимація - це постійний процес народовладдя, який не завершується на стадії делегування владних повноважень, а передбачає право та можливість громадян брати безпосередню участь у прийнятті важливих правових та політичних рішень, а також контролювати процедуру реалізації прийнятих рішень[3]. Конституція України визначила правові межі державного примусу щодо суспільства і громадян. Однак через недосконалість інститутів судового і не судового захисту прав громадян, особливо в частині процесуальних процедур, а також незрілості громадської культури, державного монополізму в інформаційному просторі, влада часто вдається до не правових засобів примусу: неконституційних домагань, шантажу, підкупу, бюрократичних зволікань у вирішенні тієї чи іншої справи, репресивних переслідувань та ідеологічних маніпулювань громадською думкою (формування вигідних для влади стереотипів, дискредитація людей, незручних або небезпечних для її панування). Треба наголосити, що подібні форми примусу поширюються на всі владні відносини, у тому числі й політичні [6, с. 66-72]. Що стосується легітимності влади в Україні, то слід визнати, що вона тільки частково відповідає суті у її різних модифікаціях. Легітимність традиційного виду в Україні здебільшого має у своїй основі ті ментальні й поведінкові настанови, які споріднені з комуністичними і націоналістичними традиціями. Одна частина громадян довіряє лише тій державі, яка можлива з відновленням нового Союзу, друга – пов'язує свій успіх з національною державою, вважаючи, що теперішня держава не є національною, оскільки нею правлять «антиукраїнські сили», третя – сподівається на можливість появи такої держави, яка б поєднувала національні державні традиції з сучасним цивілізованим державотворчим ідеалом. В Україні слабо виражена легітимність харизматичного виду на національному рівні, оскільки немає такого лідера, який би мав підтримку в усіх регіонах України, серед різних соціальних груп і політичних організацій. Сьогодні в Україні ще не визрів ґрунт для такої особи, котра на вершині влади буде наділена харизмою реформатора (як Черчіль у Великобританії, Ш. Де Голль у Франції, К. Аденауер у Німеччині, К. Мелем у Аргентині, А. Фухіморі у Перу та ін.).

Висновок. Легітимність влади являє собою специфічний, динамічно змінюваний та соціально значущий внормований порядок взаємовідносин між владою і суспільством (громадянами), який ґрунтується на визнанні громадянами чинного порядку конституювання та функціонування влади справедливим, належним, доцільним, що зумовлюється як раціональними, так і афективно-емоційними причинами і має своїм результатом готовність громадян діяти відповідно до існуючої моделі панування. Натомість легальність є одним з важливих елементів легітимності, який за умови демократичних політичних режимів, входить у зміст поняття легітимності влади. Легітимність влади зазнає негативного впливу, якщо держава або її окремі органи порушують принцип законності.

Література

1. *Большой энциклопедический словарь: в 2-х т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Сов. Энциклопедия, 1991. – Т. 1.*
2. *Ковальчук В. Легітимність та легальність державної влади: теоретико-правовий аспект // Юридична Україна. - 2008. - №8. - С. 4-8*
3. *Ковальчук В. Проблема конституційності та легітимності публічної влади в умовах формування правової, демократичної держави: вітчизняний досвід // Право України. - 2008. - №6. - С. 35-40.*
4. *Ковальчук В. Проблема легітимності державної влади в контексті теорії народовладдя // Вісник Академії правових наук України. - 2008. - №2. - С. 232-243.*
5. *Норгаард О. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн / Пер. з англ. М. Козуба, А. Галушки. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 424 с.*
6. *Ортега-і-Гасет. Вибрані твори / Пер. з ісп. В. Бургардта, В. Сахна, О. Товстенко – К.: Основи, 1994. – 420 с.*
7. *Політологія: лекційний курс і практикум [Текст] : навч. посіб. / Т. В. Гончарук, М. І. Гурик, І. С. Дмитрів [та ін.] ; за ред. Т.В. Гончарук.– Тернопіль: Астон, 2009.– 375 с.*